

182 SAYILI ILO - SÖZLEŞMESİ'NİN TÜRK ÇALIŞMA YAŞAMINA ETKİSİ

Prof.Dr. Tankut Centel
İstanbul Hukuk Fakültesi

I. Giriş

1999 yılında Cenevre'de toplanan Uluslararası Çalışma Konferansı, 17 Haziran günü 182 sayılı ILO-Sözleşmesi'ni büyük bir çoğunluk oyuyla kabul etmiştir. Söz konusu sözleşmenin tam adı, "Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi"dir

Türkiye Cumhuriyeti, diğer ILO-sözleşmelerini onaylama konusunda haklı olarak çekingen davranırken, 182 sayılı Sözleşme bakımından bu tutumunu terketmiş; önce, 25 Ocak 2001 tarihli Yasa'yla¹, sözkonusu sözleşmeyi onaylamış ve sonra da, yine fazla beklemeksizin, 18 Mayıs 2001 günlü Kararname'yle², yürürlüğe koymuştur.

Onaylama konusunda Türkiye'nin göstermiş bulunduğu rahatlık, akla ister istemez, ulusal mevzuatın böyle bir onaya hazır olup olmadığı sorusunu getirmektedir. Bu nedenle, aşağıda ilkin, 182 sayılı Sözleşme'nin, çalışma yaşamına getirdikleri ve sonra da, Türk iş mevzuatıyla uyumlu olup olmadığı, değilse alınması gereken hukuki önlemler üzerinde durulacaktır. Ancak, tüm bu irdeleme sırasında, çalışma

yaşamı temel alınacak ve sözkonusu sözleşmenin, iş hukukuna yönelmeyen sonuçları üzerinde fazlaca durulmayacaktır.

II. 182 Sayılı Sözleşme'nin Çalışma Yaşamına Yönelik İçeriği

1. Sözleşmenin hedefi

Öncelikle belirtmek gerekir ki; 182 sayılı Sözleşme, çocuk işçiliğine yönelmekle birlikte, çocuk işçiliğinin tümden yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını hedefleyen bir uluslararası metin değildir. Bu nedenle, 182 sayılı Sözleşme'yi çocuk işçiliğine ilişkin diğer sözleşmelerden ve özellikle de, asgari çalışma yaşını düzenleyen veya gençlerin çalışma koşullarıyla ilgili ILO-sözleşmelerinden³ ayırtetmekte yarar vardır. Nitekim, 182 sayılı Sözleşme, çocuk çalıştırılmasını yasaklamayı amaçlamadığı için, çocuk/genç işçi ayırımına gitmemekte; salt "çocuk" teriminden, ne anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Buna göre, 18 yaşın altındaki her kişi, 182 sayılı Sözleşme bakımından, "çocuk" olarak kabul edilecektir (Sözleşme m. 2).

182 sayılı Sözleşme'nin yasaklamak ve ortadan kaldırmak istediği husus, sadece ve sadece, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği"dir. Bu açıdan, sözkonusu metnin, dünyadaki "çocuk çalıştırma olgusu"nu, bir gerçeklik olarak kabul ettiği söylenebilir. Nitekim, 182 sayılı Sözleşme'nin Başlangıç metninde de,

¹ 25.1.2001 tarihli ve 4623 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun (RG. 3.2.2001, No. 24307).

² 18.5.2001 günlü ve 2001/2528 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (RG. 27.6.2001, No. 24445).

³ Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bak. T. Centel, Çocuklar İle Gençlerin İş Güvenliği, İstanbul 1982, 77 vd.

"... çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümünün, sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkân tanıyan sürekli ekonomik büyümede yattığı" açıkça belirtilmektedir. Zaten bunun içindir ki; 182 sayılı Sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansı (1999) tarafından çok yüksek bir oy sayısı ile kabul edilebilmiştir. Bu anlamda, çok sayıda üye devlet tarafından onaylanma istek ve endişesi, Konferansın çocuk işçiliği gerçeğini kabullenmesini zorunlu kılmıştır.

2. Sözleşmenin tamamlayıcı niteliği

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün daha önceki çocuk işçiliğine ilişkin sözleşme metinleri, daha çok, çocuk çalıştırma yasağı ile genç işçilerin iş güvenliğine yönelmiştir. Ancak, 182 sayılı Sözleşme; sözkonusu metinleri ve özellikle de, 1973 tarihli İstihdama Kabulde Asgari Yaşa Dair 138 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'ni gözönünde bulundurmaktadır. Bu bağlamda, 182 sayılı Sözleşme'yi, çocuk işçiliğine yönelik anılan metinleri "tamamlayıcı" bir metin olarak görmekte yarar vardır. Nitekim, Başlangıç bölümü de; 182 sayılı Sözleşme'nin, "çocuk işçiliğine ilişkin mevcut temel belgeler olmaya devam eden 1973 tarihli İstihdama Kabulde Asgari Yaş Haddine İlişkin Sözleşme ve Tavsiye Kararı'nı tamamlamak üzere" getirildiğini açıklıkla kaydetmektedir.

3. Sözleşmenin konusu

182 sayılı Sözleşme, kendisini onaylayacak üye devletlere, "kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemleri alma" yükümünü getirmektedir (Sözleşme m. 1). Sözkonusu yüküm açısından önemli olan, salt çocuk işçiliği değil; sadece, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği"nin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını sağlayacak önlemlerin

alınmasıdır. Çocuk işçiliğinde nelerin "kötü şartlar" içine gireceğine⁴ geçmeden önce ise, bu tür önlemleri yaşama geçirecek mekanizmalar konusunda Sözleşme'nin içerdiği temellere kısaca değinmekte yarar vardır.

Gerçekten, 182 sayılı Sözleşme, öncelikle, alınacak önlemlerin "ivedi" ve "etkin" nitelikte olmalarını öngörmektedir. Bununla Sözleşme'nin, kendi hükümlerinin kâğıt üzerinde bırakılmayıp yaşama geçirilmesini amaçladığı belirtilmelidir. Böylece, 182 sayılı Sözleşme'yi onaylayacak üye devlet, onay tarihinden itibaren "kötü şartlardaki çocuk işçiliği"ne kayıtsız kalamayacak ve biran önce, bunun yasaklanması ve ortadan kaldırılması için gereken önlemleri almak durumunda kalacaktır.

Alınacak önlemlerin yaşama geçirilmesi için biryandan, izleme mekanizmalarının kurulması düşünülmekte; diğer yandan ise, sadece izlemekle kalınmayıp, eylem ve eğitim programlarının yürütülmesi öngörülmektedir. Nitekim, önce, "her üye, işçi ve işveren kuruluşlarına danıştıktan sonra bu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasını izleyecek uygun mekanizmalar kurar ya da belirler" (Sözleşme m. 5) biçiminde, izleme mekanizmalarına ilişkin genel nitelikteki soyut kural konulmakta; daha sonra da, somut olarak, aktif davranışı içeren eylem ve eğitim programlarına ilişkin hükümler (Sözleşme m. 6 ve 7) getirilmektedir.

Buradaki izleme mekanizmaları, daha çok, bilinen klasik (resmi ve özel) denetim örgütlenmelerinin faaliyetlerini içerecektir. Bunların somut içeriğini, Sözleşme m. 5 hükmünün soyut nitelikteki anlatımından çıkarmak, oldukça güçtür. Esasen, buna pek de gerek yoktur. Çünkü, her üye devlet, kendi ülkesinin koşullarına göre, anılan hükmün içeriğini somutlaştırabilir.

⁴ Bak. aşağıda III 1.

Eylem ve eğitim programları hakkında ise, Sözleşme'nin öngörülerinin oldukça somut olduğu görülmektedir. Nitekim, Sözleşme m. 6/bent 1'de, "her üye, kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programlarını belirler ve uygular" hükmüne yer verilmektedir. Ancak, bunların içeriğinin belirlenip yürütülmesi, tekrardan, işçi/işveren kuruluşları ile ilgili grupların katkılarıyla oluşacak hükümet kurumlarının politikalarına bırakılmaktadır (Sözleşme m. 6/bent 2).

Eğitim programlarına gelince; bu konuda Sözleşme, hedefleri göstermek suretiyle, eğitim politikalarının içeriğini belirlemeye çalışmaktadır. Bu hedefler ise; daha çok, sınırdaki çocuk gruplarını kötü şartlardaki çocuk işçiliğine yaklaştırmama ve uzaklaştırma, bunlara gerekli temel ve mesleki eğitimlerinin ve toplumsal rehabilitasyonlarının sağlanması, giderek kötü şartlarda çalıştırılma riskiyle karşı karşıya bulunan çocuklar belirlenip bunlara ulaşılması gibi somut çabalara yönelik biçimde saptanmıştır⁵. Anılan hedefleri gerçekleştirmekten sorumlu bulunacak yetkili makamları belirleme işi de, her üye devletin kendisine bırakılmıştır (Sözleşme m. 7/bent 3).

III. 182 Sayılı Sözleşme

Kapsamındaki "Çocuk İşçiliği"

1. "Kötü şartlardaki çocuk işçiliği" kavramı

182 sayılı Sözleşme, esas olarak, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği"nin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bunun için, Sözleşme; salt genel anlatımlarla yetinmemekte ve bizzat kendisi, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği"nden ne anlaşılması gerektiğini, somut olarak belirlemektedir. Buna göre, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği":

- Kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerinde çocukların yer almasını,

- Fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde çocukların kullanılmasını, sağlanmasını veya sunulmasını,

- Yasal olmayan faaliyetlerde çocukların kullanılmasını, sağlanmasını veya sunulmasını,

- Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri bakımından zararlı olan işleri,

kapsayacaktır. (m. 3).

2. "Kötü şartlardaki çocuk işçiliği"nin kapsamı

a) Kölelik ve kölelik benzeri uygulama biçimleri

128 sayılı Sözleşme m. 3/bent a, "kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği" olarak kabul etmektedir. Ancak, Sözleşme'nin kendisi de, bu konudaki örnekleri bizzat vermekten geri kalmamaktadır.

Buradaki örneklere gelince; bunlar, "çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları" biçimindeki fiili olgulardır. Anılan örneklerin sınırlı (tüketici nitelikte, numerus clausus) olmadığı, sözkonusu hükümdeki "gibi" sözcüğünden anlaşılmaktadır. Bunun gibi, yine aynı hükümde, kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların "tüm" biçimlerinden sözedilerek de, bu tür örneklerle sınırlı kalınmak istenmediği, açıklıkla belirtilmektedir.

Zorla çalıştırma yasağını içeren ILO-sözleşmelerinin dışında ve bunlardan ayrı olarak, çocukların zorla çalıştırılmasının

⁵ Bak. Sözleşme m. 7/bent 2.

hukuken onaylanamayacağı durumlar, 182 sayılı Sözleşme m. 3/bent a tarafından özel olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu anlamda, ilkin, 182 sayılı Sözleşme; Cebri Veya Mecburi Çalışmaya Dair 29 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi m. 11'le "cebri veya mecburi çalıştırma" yasağına getirilmiş asgari 13 yaş sınırını, 18 yaşa (m. 2) yükseltmiş durumdadır. Bunun gibi, 29 sayılı Sözleşme m. 2/bent 2 a, "mecburi askerlik hizmeti hakkındaki kanunlar gereğince mecbur tutulan ve sadece askeri mahiyet taşıyan işlere hasredilen bir çalışma veya hizmet"leri "cebri veya mecburi çalıştırma" kavramı dışında tutarken; 182 sayılı Sözleşme m. 3/bent a, çocuklara gördürülecek bu tür faaliyetleri de, çalıştırma yasağı kapsamında kabul etmektedir.

b) Fahişelik ile pornografik yayın ve gösteriler

128 sayılı Sözleşme'nin yasaklamaya ve ortadan kaldırdığı, yöneldiği diğer bir konu, çocuk yaştaki kişilerin fahişe olarak çalıştırılması ve pornografik yayın ile gösterilerde kullanılmasıdır. Bu anlamda, ulusal hukuk sistemi; fuhşun kendi sistemleri bakımından hukuka ve ahlaka uygun olduğunu benimsemiş bulursa dahi, sözelimi genel kadınlar için asgari çalışma yaşını 18 yaşın altında tutamayacaktır.

c) Yasal olmayan faaliyetler

128 sayılı Sözleşme m. 3/bent c, çocukların "yasal olmayan faaliyetler"de kullanılmalarını önlemek istemektedir. Söz konusu hüküm, "yasal olmayan faaliyetler" konusunda, özellikle "uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti" üzerinde durmakta; ancak, "gibi" sözcüğüne yer vererek, bu tür faaliyetleri sınırlı sayıda ele almak da istememektedir. Bu bağlamda, çocukların, özellikle "uyuşturucu trafiği" denilen, satım ve taşıma işlerinde araç olarak kullanılamayacağını belirtmekte yarar vardır.

d) İşçi sağlığı ve iş güvenliğine aykırı uygulamalar

128 sayılı Sözleşme'nin yöneldiği bir diğer nokta, çocukların işçi sağlığı ve iş güvenliğine ters düşecek koşullar altında çalıştırılmalarıdır. Nitekim, Sözleşme m. 3/bent d, "doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan iş"leri, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği" kapsamında görmektedir. Bu nitelikteki iş türleri ise, "uluslararası standartlar ve özellikle 1999 tarihli Kötü Şekillerdeki Çocuk İşçiliği Tavsiye Kararı'nın 3. ve 4. paragrafları dikkate alınarak" belirlenecek (m. 4/bent 1) ve zaman içinde gözden geçirilip yenilenecektir (m. 4/bent 3). Söz konusu 190 sayılı Tavsiye Kararı'na göre de; 128 sayılı Sözleşme m. 3/bent d'de belirtilen işler belirlenirken, bunların:

- Çocukların fiziki, psikolojik veya cinsel yönden istismarla karşılaştığı işler,
 - Yeraltında, sualtında, tehlikeli yükseklikte veya dar alanlarda görülen işler,
 - Tehlikeli makina, donanım ve araçlarla çalışılmasına veya ağır yük taşınmasına bağlı işler,
 - Çocukların tehlikeli maddeler, sağlığa zararlı ısı, gürültü veya titreşimle karşılaştığı, sağlıksız çevrede görülen işler,
 - Uzun süreyle veya gece boyunca çalışma ya da çocuğun haksız olarak işverenin işyerinde kalmaya zorlanması gibi çok ağır şartlarda yapılan işler,
- kapsamında olup olmadıkları gözönünde bulundurulacaktır.

182 sayılı Sözleşme m. 4/bent 1'de "uluslararası standartlar"dan sözedilmektedir. Bununla, biran için, asgari çalışma yaşını belirleyen uluslararası metinler ve özellikle de, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa Dair 138 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'nin koyduğu esasların kastedildiği düşünülebilir. Çünkü, daha

sonra değinilen tavsiye kararının ölçütlerine bakıldığında, bunlar içinde asgari çalışma yaşının olmadığı görülmektedir. Ancak, 182 sayılı Sözleşme, daha önce de belirtildiği üzere⁶, 138 sayılı Sözleşme'yi saklı tutan ve olsa olsa, onu tamamlayan bir sözleşmedir. Bu nedenle, buradaki "uluslararası standartlar" anlatımını, daha çok, gençlerin çalıştırılma koşullarıyla ilgili, sözgelimi onların düzenli sağlık yoklamalarının yapılması veya sağlıklarına zararlı işlerde çalıştırılmamasına ilişkin ILO-normlarıyla sınırlı tutmakta yarar vardır.

IV. 182 Sayılı Sözleşme Karşısında Türk Çalışma Mevzuatının Durumu

1. Türk çalışma mevzuatına destek niteliğindeki genel hükümler

a) Askerlik yükümü

Askerlik yükümünün yerine getirilmesine ilişkin esaslar, çocukların bunlardan uzak tutulduklarını gösterir niteliktedir. Nitekim, 21 Haziran 1927 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu, askerlik çağını erkeğin yirmi yaşına girdiği yıldan başlatmakta (m. 2/1) ve hatta, gönüllü asker olacaklar için dahi, asgari kabul sınırı olarak 18 yaşın doldurulmasını (m. 11) öngörmektedir.

b) Zorla çalıştırma, kölelik ve benzeri uygulamalar

Anayasa m 18 hükmü, hiç kimsenin zorla çalıştırılmamasını öngörmüş ve angaryayı yasaklamıştır (f. 1). Aynı hüküm; hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar ile olağanüstü durumlarda vatandaşlardan istenecek hizmetlerin ve ülke gereksinmelerinin zorunlu kıldığı alanlarda

öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki çalışmaların da, zorla çalıştırma sayılmayacağını belirtmiştir (f. 2). Bunun gibi, Türkiye Cumhuriyeti; daha önce, zorla çalıştırmayı yasaklayan ve istisnalarını belirleyen 29⁷ ve 105⁸ sayılı ILO-sözleşmelerini onaylamış durumdadır.

Diğer yandan, kadın ve çocuk ticaretine ilişkin kölelik ve benzeri uygulamaları yasaklayan Cenevre ve Paris sözleşmeleri de, Türkiye tarafından geçmişte onaylanmış ve iç hukukun birer parçası durumuna getirilmiştir. Gerçekten, bu anlamda ilkin, 24.5.1949 tarihli ve 5394 sayılı "New-York'ta Lake Success'te İmzalanan (Kadın ve Çocuk Ticaretinin Kaldırılması) ve (Müstehcen Neşriyatın Tedavül ve Ticaretinin Kaldırılması) Hakkındaki Protokollerin Onanmasına Dair Kanun"⁹ çıkarılmış ve sonra da, 1.3.1950 tarihli ve 5570 sayılı "Kadın Ticareti Namiyle Anılan Cınai Ticarete Karşı Müessir Bir Himayenin Sağlanması Maksadiyle İmzalanmış Bulunan Milletlerarası Anlaşma İle Kadın Ticaretinin Zecren Men'ine Dair İmzalanmış Olan Milletlerarası Sözleşmeyi Değiştiren Protokol ve Ekinin Onanmasına Dair Kanun"¹⁰ kabul edilmiştir. Söz konusu uluslararası metinler, iç hukukun bir parçası durumuna gelmekle birlikte, bunların doğrudan uygulanmasını sağlayacak yeterli ulusal hukuk kuralları oluşturulamamıştır.

c) Müstehcen yayın ve gösterilere karşı koruma

Çocukların müstehcen gösteri konusu yapılmalarını önlemeye yönelik dolaylı bir

⁶ Bak. yukarıda II 2.

⁷ Cebri Veya Mecburi Çalıştırma Hakkında 29 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'nin onaylanması, 23.1.1998 tarihli ve 4333 sayılı Cebri veya Mecburi Çalıştırma Hakkında 29 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun'la (RG. 27.1.1998, No. 23243) ve uygulanması da, 25.5.1998 tarihli ve 98/11225 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla (RG. 23.6.1998, No. 23381) kabul edilmiştir.

⁸ Cebri Çalıştırmanın İlgası Hakkında 105 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'nin onaylanması, 14.12.1960 tarihli ve 162 sayılı Cebri Çalıştırmanın İlgası Hakkındaki 105 Sayılı Sözleşmenin Tasdikına ve Bu Sözleşmeye Katılmamıza Dair Kanun'la (RG. 21.12.1960, No. 10686) kabul edilmiştir.

⁹ RG. 28.5.1949, No. 7218.

¹⁰ RG. 4.3.1950, No. 7448.

hükme, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 12 nci maddesinde rastlanılmaktadır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 176 ncı maddesine benzer bir içeriği taşıyan sözkonusu hükme göre:

"Kız ve kadınların gazino, bar, kafeşantan ve bunlara benzer içki kullanılan yerlerle banyo, hamam ve plajlarda çalışabilmeleri o yerin en büyük mülkiye amirinin iznine bağlıdır.

Yirmibir yaşından küçük yaştaki kadın ve erkekler hiçbir surette bu yerlerde çalıştırılmazlar" (f. 1-2).

Sözkonusu hükme aykırı davranışlar hakkında da, kapatma ve/veya faaliyetten men cezası uygulanır (Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu m. 8/l bent F).

Çocukların müstehcen yayın konusu yapılmaları hakkında ise, özel bir düzenleme olmayıp, genel nitelikteki Türk Ceza Kanunu m. 426 vd. hükümleri uygulama alanı bulacaktır.

d) Fuhuşa karşı koruma

Çocuklara fuhuş yaptırılmasını yasaklayıcı hükümler, Türk Ceza Kanunu'nun 435 ile 436 ncı maddelerinde yer almaktadır.

Bunun dışında, genel kadın olarak tescil edilebilmek için, Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü¹¹ m. 21/bent b uyarınca, 21 yaşın bitirilmiş olması gerekir. Aynı şekilde, genelevlerde müstahdem (hizmetçi, odacı, kahveci, vb.) adı altında çalıştırılacak kişilerin de, erkekse 25 ve kadınsa 35 yaşından aşağı yaşta olmamaları öngörülmektedir (m. 94).

e) Uyuşturucu ticaretine karşı koruma

Türk Ceza Kanunu m. 403/bent 9, çocukları uyuşturucu madde üretiminde ve

ticaretinde kullananlar hakkında, verilecek cezanın ağırlaştırılmasını kabul etmiştir. Buna karşılık, uyuşturucu madde üretimine ve ticaretine katılan çocuklar bakımından, genel hükümlerin uygulanması gerekecektir. Buna göre de, 11 yaşından küçük çocuklara, hiçbir ceza verilmeyecek, gerekirse tedbir uygulanacak; 11-15 yaşlarındaki çocuklara, ancak kusur yetenekleri varsa ceza verilecek ve ceza indirimine gidilecektir. 15-18 yaşlarındaki çocukların cezası ise, önceki gruptaki çocuklarınkine oranla, daha az indirilecektir (Türk Ceza Kanunu m. 53-55; Çocuk Mahkemeleri Kanunu m. 12).

2. Özel olarak Türk çalışma mevzuatında düzenlenmiş hükümler

a) Ağır ve tehlikeli işlerde çalışma

16 yaşını doldurmamış çocuklar, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz (İş K. m. 78/I). 16 yaşını doldurmuş ama 18 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılabilecekleri ağır ve tehlikeli işler de, İş K. m. 78/II hükmüne dayanılarak çıkarılmış bulunan 1973 tarihli "Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü"nde gösterilmiştir. Nitekim, bunlar; ancak anılan tüzüğe ekli cetvelde, karşılarında "Ç" harfi bulunan işlerde çalıştırılabilir (Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü m. 2/I).

b) Gece döneminde çalışma

Gece döneminde çalışma, İş K. m. 69/I, yetişme çağındaki bulunan çocukların uykuya ve özellikle de gece dönemindeki uykuya olan gereksinimlerini gözönünde bulundurarak, sanayie ait işlerde 18 yaşını doldurmamış çocukların gece döneminde çalıştırılmalarını yasaklamıştır. İş K. m. 69/I hükmünde, sanayi işlerinin dışındaki işlerde çalışan çocukların gece döneminde çalıştırılıp çalıştırılmayacakları ise belirtilmiş değildir. Ancak, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu m. 174, "oniki yaş ile onaltı yaş arasında bulunan çocukların saat yirmiden

¹¹ RG. 19.4.1961, No. 10786.

sonra gece çalışmaları memnudur“ hükmünü taşımaktadır. Bu bakımdan, enazından, İş Kanunu'na tabi olmayan 16 yaşından küçük çocuk işçilerin, hem sanayide ve hem de sanayi dışındaki işlerde, gece döneminde çalıştırılmayacakları söylenebilir¹².

c) Yer ve su altında çalışma

Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltında veya sualtında çalışılacak işlerde, çocukların çalıştırılmaları yasaktır (İş K. 68). Sonra, özel yasa niteliğindeki 151 sayılı Yasa'nın ikinci maddesi de, 18 yaşından küçüklerin maden ocaklarında çalıştırılmamasını öngörmektedir.

d) Sağlık muayenesinden geçirme

aa) İşe alınma sırasında ve sonrasında sağlık muayenesi

Çocukların herhangi bir işe alınmalarından önce muayene ettirilerek vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirlenmesi ve bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar da en az altı ayda bir doktor muayenesinden geçirilip çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi zorunludur (İş K. m. 80/1).

bb) Ağır ve tehlikeli işlerde sağlık muayenesi

Ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecek olan 16-18 yaşlarındaki çocuk işçilerin işe girişlerinde veya işin devamı süresince bedence bu tür işlere dayanıklı oldukları hakkında sağlık raporları olmadıkça, bunların işe alınmaları veya işte çalıştırılmaları yasaktır (İş K. m. 79/1).

V. Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye, çok büyük bir oyla kabul edilmiş olan 182 sayılı Sözleşme'yi onaylamış ve yürürlüğe koymuş bulunmakla, diğer dünya ülkelerinden geri kalmadığını göstermiş ve çocuk emeğine karşı duyarsız bulunmadığını belirtmiştir. Ancak, her uluslararası

sözleşmenin onayında olduğu üzere 182 sayılı Sözleşme bakımından da önemli olan nokta, onaylanan sözleşme hükümleriyle ulusal mevzuatın bağdaşıp bağdaşmadığından çok, iç hukuk hükümlerinin onaylanan sözleşme doğrultusunda pozitif temellere kavuşturulmasıdır. Nitekim, şu anda Türkiye'nin sorunu da, 182 sayılı Sözleşme hükümlerine ters düşmekten çok, bu sözleşme hükümlerinin, ulusal mevzuatta temel bulmasındadır.

Gerçekten, ilkin, kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimleri konusunda; sadece ilgili uluslararası sözleşme hükümlerinin, Türk hukukunun bir parçasını oluşturmasından öteye gidilmediği söylenmelidir. Nitekim, çocuk alım-satımını ve ticareti ile borç karşılığı çalıştırılmasını önleyici ve bu tür uygulamaları ceza tehdidi altına sokan mevzuat hükümlerine rastlanılmamaktadır. Bunları, ceza hukukunun klasik “özgürlüğü sınırlama” suçunun alışılmış kalıpları içinde değerlendirebilmek ise, oldukça güç görünmektedir.

Bunun gibi, çocukların mühtecen yayın konusu yapılmasını önleyici özel düzenlemelere, Türk hukukunun yabancı olduğu gözlemlenmekte ve bu konuda da, mühtecenliğe ilişkin genel hükümlerden yararlanmak zorunda kalınmaktadır.

Yine, uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticaretine yönelik faaliyetlerde çocuk kullanılmasını önleyici hükümler, kullananların cezasını yükseltmekten öteye gidememektedir.

Tüm bu çalışma mevzuatını destekleyici hükümlerdeki yetersizliğe karşın, çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortam içinde çalıştırılmalarını sağlayıcı mevzuat hükümlerinin daha zengin bir içeriğe sahip buldukları söylenebilir. Bunlarda da bazı eksikliklerin, özel düzenleme boşlukları

¹² Bak. K. Tunçomağ-T. Centel, İş Hukukunun Esasları, İstanbul 1999, 173.

yüzünden ortaya çıktığı ve genel hükümlerden yararlanılmak zorunda kalındığını söylemek mümkündür. Nitekim, yollamada bulunulan 190 sayılı Tavsiye Kararı'ndaki bazı öngörüler konusunda, ancak genel hükümlerden yararlanılabilmektedir.

Bu anlamda, çocukların tehlikeli yükseklikte veya dar alanlarda ya da uygun ısı, gürültü ve titreşim ortamları olmaksızın çalıştırılması yahut bunlara ağır yük taşıtılması konuları, genel hükümlerden yararlanmayı gerektirmektedir.

Tüm bunlardan daha önemli olarak, başlıca iki temel noktanın, ileride Türkiye'nin

başını ağrıtmaması beklenebilir. Bunlardan ilki, çocuk işçilerin çalışma koşullarına ilişkin koruyucu hükümlerden, sadece İş Kanunu'na tabi olanların yararlanmaları ve bunun dışındakilerin ise, gerekli korumadan yoksun bulunmaları gerçeğidir. Diğer önemli nokta da; ağır ve tehlikeli işler konusunda, İş Kanunu hükümleri içinde dahi, 182 sayılı Sözleşme'nin öngördüğü 18 yaş sınırının (m. 2) gerisinde kalınıp 16 yaşa inilmiş olması ve sanayi dışındaki işlerde, gece döneminde çalışma yasağının, yine 18 yaştan 16 yaşa düşürülmüş bulunmasıdır. Çağdaş bir İş Kanunu çalışmalarına günümüzde tanık olan yasakoyucunun, bu hususları da dikkate almasında yarar görülmektedir.